

Euroopan unionin valtiot ja kirkot rauhantekijöinä

MARTTI AHTISAARI

Toimessani vielä Suomen tasavallan presidenttinä sain 5. toukokuuta 1999 puhelinsoiton Washingtonista. Tämä käynnisti neuvotteluprosessin, jossa yhdessä Venäjän entisen pääministeri Viktor Tšernomyrdinin ja Yhdysvaltain apulaisulkoministeri Strobe Talbottin kanssa neuvottelimme Kosovon kriisin lopettamisesta. Tämä prosessi huipentui kesäkuun 2. päivänä samana vuonna, kun tapasin yhdessä Viktor Tšernomyrdinin kanssa Jugoslavian presidentin Slobodan Miloševićin Belgradissa. Kosovon kriisi saatiin päätökseen, mutta Kosovon valtion statuksen määrittäminen vei minut vielä uudelleen Kosovon asioiden pariin vuonna 2005, kun YK:n silloinen pääsihteeri Kofi Annan nimesi minut erityisedustajakseen Kosovon statusprosessissa. Tässä prosessissa uskonnollisilla kysymyksillä oli merkittävä rooli. Palaan tähän myöhemmin esityksessäni.

Kesken toukokuun 1999 Kosovon rauhanprosessin kiireiden tapasin sveitsiläisen teologin, professori Hans Küngin Mäntyniemessä. Puhuimme hänen kanssaan siitä, miten uskonnot voisivat toimia konfliktien rauhanomaisten ratkaisujen edistäjinä. Totesimme, että asiaan liittyi sekä ongelmia että ratkaisun mahdollisuus. Uskonnot muodostavat sosiologisesti tarkastellen valtajärjestelmiä. Uskonnot voivat vahvistaa ja luoda valtapiirejä, joiden luonnetta emme pysty ennakoimaan. Ne voivat kärjistää ja kasvattaa konflikteja tai sitten ne voivat lientää

niitä ja auttaa sovinnon tekoa. Totesimme ennen kaikkea, että on tärkeä nähdä uskontojen erilaiset mahdollisuudet ehkäistä sotien syntymistä ja purkaa jo alkanutta väkivallan käyttöä.

Hans Küngin ansiona on pidettävä sitä, että hän on toiminut rauhan ja kansojen välisen yhteisymmärryksen lisäämiseksi Maailmanneetos-projektinsa välityksellä. Sen keskeisiä käsitteitä ovat humaanisuus, toleranssi, dialogi ja eetos. Niiden kasvu maailman uskontojen piirissä loisi uudenlaisia mahdollisuuksia rauhantekijöille. Küng korostaa, ettei uskontojen välisen vuoropuhelun ja yhteistoiminnan tavoitteena ole luoda uskontojen ykseyttä sulauttamalla niitä toisiinsa, vaan väkivallan ja sorron vähentäminen, rauhan aikaansaaminen kansojen ja kansanryhminen, etnisten enemmistöjen ja vähemmistöjen välille.

Jotta tämä voisi onnistua, tarvitaan myös laaja tietoisuuden muutos eri uskontojen ja kulttuurien piirissä. Muutoksen pontimena tulisi olla huoli yhteisestä tulevaisuudestamme. Tietoisuuden muutoksen tarpeellisuus on kirjattu muun muassa vuoden 1993 Chicagon globaalin etiikan julistukseen, joka syntyi kansainvälisessä yhteistyössä Hans Küngin johdolla. Omalta osaltani olin sitä tukemassa yhdessä emeritusarkkipiispa Mikko Juvan kanssa.

Kirkkojen piirissä näyttäisi olevan vahvistumassa käsitys siitä, että jokaista uskonvakaumusta, jolla katsotaan voitavan oikeuttaa väkivalta toisia koh-

taan, voidaan pitää vaarallisena harhaoppina. Ei tarvitse kuitenkaan lukea paljoakaan uskontojen pyhiä, historiaan viittaavia, väkivaltaa sisältäviä kirjoituksia, voidakseen todeta niiden luovan ongelmia. Miten niitä tulisi tulkita siten, etteivät ne olisi yllyttämässä voiman ja väkivallan käyttöön? Tässä on paljon haastavaa työtä tutkijoille.

NAISTEN ASEMA

Haluan tuoda esiin erityisesti mieltäni painavan kysymyksen, nimittäin naisiin kohdistuvan syrjinnän ja uskontojen välisen suhteen. Viime vuonna minut kutsuttiin presidentti Nelson Mandelan perustamaan ryhmään nimeltä ”The Elders”. Ryhmän nimi viittaa Afrikan kulttuureihin, joissa yhteisön vanhinta pidetään arvossa ja jonka viisauteen nojataan erilaisissa ongelmatilanteissa. Ryhmän puheenjohtajana on arkkipiispa Desmond Tutu ja muita jäseninä ovat: YK:n entinen pääsihteeri Kofi Annan; Intian parlamentin entinen jäsen, ihmisoikeuksien, köyhien aseman ja naisten oikeuksien parissa elämäntyönsä tehnyt Ela Bhatt; Algerian entinen ulkoministeri ja YK:n pääsihteerin entinen erityisedustaja Afghanistanissa Lakhdar Brahimi; Norjan entinen pääministeri Gru Harlem Brundtland; Brasilian entinen presidentti Fernando Cardoso; Yhdysvaltain entinen presidentti Jimmy Carter; Mosambikin entinen koulutus- ja kulttuuriministeri, kansainvälisesti tunnetuimpia naisten ja lasten oikeuksien ajajia Graca Machel ja Irlannin entinen presidentti Mary Robinson. Kokoonntumisemme alkavat arkkipiispa Tutun johdolla hiljaisella rukoushetkellä.

Elders-ryhmän jäsenistä erityisesti Jimmy Carter ja Mary Robinson ovat puhuneet naisten ja uskontojen välisestä suhteesta. Presidentti Carter, joka vastikään täytti 85 vuotta, nosti asian esiin puhussaan viime joulukuussa Australiassa järjestetyssä maailman uskontojen kokoontumisessa. Hän toi esiin kuinka naisten täyden ja tasa-arvoisen aseman saavuttaminen on estetty useissa uskoainnoissa, joissa naista ei pidetä miehen kanssa tasavertaisena yksilönä. Tämä omalta osaltaan edistää ja ylläpitää ajattelua siitä, että naisiin kohdistuva väkivalta ja sorto olisi hyväksyttävää. Uskontojen ruokkima

ajatus siitä, että nainen on miestä alempiarvoisempi Jumalan silmien edessä antaa ikään kuin oikeutuksen aviomiehelle pahoinpidellä vaimoaan, sotilaille raiskata naissiviilin, työnantajalle maksaa naispuoliselle työntekijälleen miespuolista vähemmän palkkaa ja vanhemmille päättää tyttösikiön kohtalo aborttiin. Näin ollen uskonto voidaan nähdä yhtenä naisiin kohdistuvan syrjinnän ja alistamisen syistä.

Mary Robinson on korostanut, että tarkoitus ei ole hyökätä uskontoja vastaan sinällään, vaan tuoda esiin, kuinka uskontoja on käytetty naisten alistamiseen tähtäävässä ihmisten manipuloinnissa. Tunnistamme myös, kuinka esimerkiksi Afrikassa kirkot ovat toimineet suurimpana naisten emansipaation moottorina. Totta kuitenkin on, että uskontojen sulkiessa naiset pois hierarkioistaan ja rituaaleistaan, ne samalla väistämättömästi luovat kuvaa naisista miehiä alempiarvoisina. Meidän on aina korostettava sitä, että ihmisoikeudet ovat kaikille yhtäläiset. Toivon todella, että tämä viestimme kuullaan ja siihen tartutaan myös uskontojen tutkimuksen piirissä.

BALKANIN KYSYMYS

Balkanin konflikteissa uskonnoilla on ollut oma roolinsa. Muutamien vuosien aikana Balkanilla käytiin läpi Euroopan lähihistorian väkivaltaisain aikakausi. Titon kommunistisessa Jugoslaviassa uskontojen vaikutus pyrittiin minimoimaan ja yhteiskunnallisen elämän arvopohja maallistamaan. Uskonnolliselle kasvatukselle ei annettu mahdollisuuksia, jonka avulla uskonnollisen perinteen elämää säilyttävä ydinsanoma olisi säilynyt. Kun Jugoslavia hajosi, etniset ryhmittymät alkoivat kilpailla vallasta. Syntyi rajoittamaton etnonationalismi, jonka käyttövoimana oli pitkälti Toisen maailmansodan aikaiset selvittämättömät konfliktit. Kielen ja historian lisäksi uskonnosta tuli tärkeä kansallisen identiteetin määrittäjä. Serbialaisuuteen kuului ortodoksisuus, vaikka sen opillisista käsityksistä tiedettiin varsin vähän. Kroatialaista mentaliteettia leimasi roomalaiskatolisuus. Bosnialaiset määriteltiin muslimeiksi siitä riippumatta

oliko heillä omakohtaista uskonnollista suhdetta Islamiin.

Balkanilla tapahtunut ”etninen puhdistus”, joka kätki väkivallan ja raakuudet, saattoi osaltaan perustua uskonnollisiin ennakkoluuloihin islamista. Kun kulttuuri tahdottiin tuhota, sen pyhiä paikkoja ja kulttiesineitä häväistiin ja hävitettiin. Kun alkeitaakaan uskontojen yhteisistä päämääristä ja pyhistä tehtävistä ei tunnettu eikä haluttu oppiakaan, taistelua motivoitiin kummallakin puolella irralleen reväistyillä iskulauseilla. Puuttuvan uskonnollisen sivistyksen vuoksi niitä ei osattu kyseenalaistaa, vaikka halua siihen olisi ollut.

Kun uskonnon ja nationalistisen uhon välille ei tehdä eroa, uskontoa voidaan käyttää perustelemaan kansallisia, poliittisia ja väkivaltaisiaakin tavoitteita. Näin on käynyt muun muassa Balkanin kriiseissä. Viittasin Oslon Nobel-puheessani uskontojen eri vuorovaikutusmahdollisuuksiin valtiollisten elimien kanssa. Uskonnon avulla voi lietsoa ihmismielen tekoihin, joita hän jälkeensä katuu. Uskonnon avulla voi myös rakentaa rauhaa, joka tuottaa onnellisuutta yhteisölle ja yksilöille. Jotta voisimme erottaa mistä milloinkin on kyse, tarvitaan uskonnollista sivistystä, johon kuuluu kyky lukea uskontojen perimmäisiä ajatuksia ja erottaa ne niille vieraista itsekkäistä tarkoituseristä.

Uskonnot ovat ambivalentteja samoin kuin useat muutkin kulttuurin ilmiöt. Taidetta, musiikkia ja oikeusjärjestystä voidaan myös käyttää tavalla, joka on vierasta niiden lähtökohdille. Jos lain henkeä ei pyritä noudattamaan, lain kirjain saattaa johtaa kovuuteen, ymmärtämättömyyteen ja jopa vääryyteen.

Uskonto usein liittii ihmisiä yhteen tai erottaa heitä toisistaan – ainakin jossain määrin. Kosovon kriisin alkuvaiheissa saatoin todeta, miten Serbian ja Venäjän historiallisen ja etnisen yhteenkuuluvuuden lisäksi ortodoksisuudella oli valtioiden välisiä suhteita vahvistava merkitys. Aluksi näytti jopa siltä, että Venäjän edustaja Viktor Tšernomyrdin olisi toiminut Miloševićin ”asianajajana”. Vasta kun aloitimme Venäjän ja Yhdysvaltojen kanssa kolminkeskiiset neuvottelut tilanne muuttui. Tšernomyrdinin roolin muutos olikin välttämätön edellytys työmme onnistumiselle.

Tulisiko meidän siis tehdä se johtopäätös, että uskonnon vaikutus ja siitä syntynyt yhteenkuuluvuus pitäisi unohtaa? Tuskin. Minulla on toisenlaisiakin kokemuksia uskonnollisen yhteisön merkityksestä rauhanneuvottelussa. Ne ovat 1970-luvulta Namibiasta, jonka itsenäistymisprosessin parissa tein töitä yli kymmenen vuotta. Aloittaessa työni Namibiassa tein selvitystyötä siitä, mitä maassa oli oikein tapahtunut. Tässä työssä maassa edelliseltä vuosisadalta toimineesta suomalaisesta lähetystyöstä oli apua. Useat Namibian sissiliikkeen SWAPO:n jäsenistä olivat käyneet Suomen lähetysseuran ylläpitämiä kouluja ja suomalaiset olivat heille tuttuja. Kun viralliset tiedon kanavat eivät tuoneet tilanteeseen selvyyttä käännyin muun muassa seurakuntien työntekijöiden puoleen. He tiesivät mitä maassa tapahtui paremmin kuin ruohonjuuritasosta etäällä olevat virkamiehet. Heillä oli rohkeutta kertoa vaikeita asioita ja käsitellä ankaran todellisuuden kipukohtia. Kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen sitoutuminen toden puhumiseen auttoi ja vasta kirkoilta saamani tiedon perusteella vaihtoehdot ja rauhanteon edellytykset alkoivat selvitä minulle. Kirkot saattavat olla korvaamaton apu usein hämäävän informaatio sodan keskellä tapahtuvassa rauhanvälitysprosessissa.

Joskus uskonnon panos rauhanprosessin onnistumisessa saattaa olla hyvin konkreettinen. Balkanin neuvotteluissa luostarit saattoivat tarjota rauhallisen ja turvallisen kokoontumispaikan. DDR:n kynttilävallankumouksen valmisteluille kirkot tarjosivat suojapaikan, jossa voitiin arvioida yhteiskunnan tilaa ja miettiä parannusmahdollisuuksia sekä pohtia sitä, mikä valtion johdossa oli moraalisesti hyväksyttävää tai hyljättävää.

Kriisit ja niiden ratkaisujen jälkeiset ajat luovat yksinäisiä ihmisiä, jotka eivät ole voineet tai voi kertoa kokemuksistaan, siitä epäoikeudenmukaisuudesta, väkivallasta ja raiskauksista, joita siviiliväestö erityisesti kohtaa. Avuttomuus ja luotettavien puolustajien puuttuminen lisäävät ahdistusta ja ehkäisevät arkeen ja työhön palaamista. Kriisinhallintatyöntekijöiden yksinäisyyttä lisää puolestaan telekommunikaation ja postiyhteyksen puuttuminen. Yksinäisyyden muurin murtamises-

sa uskonnollisilla yhteisöillä on tärkeä tehtävä. Ihmiset ovat tottuneet luottamaan rippisalaisuuden pitävyyteen. Henkisellä tuella on kriisitilanteissa oleellinen voima luotaessa uskoa tulevaisuuteen. Kirkkojen diakoniaan kohdistuu luonnollisesti suuria odotuksia.

Kun Kosovo helmikuussa 2008 julistautui itsenäiseksi ja pyrkii uudistumaan Miloševićin hirmuhallinnon jälkeen, sen vaikeimpia tehtäviä on luoda yhteiskunta, joka ottaisi huomioon Kosovon eri yhteisöt oikeudenmukaisella tavalla. Tärkeää on luoda yhteiskunta, joka ei perustu vastakkainasettelulle eikä minkään osapuolen katkeruudelle.

RAUHANNEUVOTTELUN MORAALINEN OIKEUTUS

Rauhanneuvotteluun liittyy useita moraalisia kysymyksiä, joihin tulee vastata ennenkuin ryhtyy työhön. Yksi niistä tuli kohdalleni juuri Kosovon rauhanneuvotteluissa vuonna 1999. Tavoitteenamme oli saada presidentti Milošević hyväksymään rauha sellaisiin ehdoin, jotka sopisivat Venäjällekin.

Yritys oli epävarma, sillä muistissa oli diplomatian epäonnistuminen lähellä Pariisia sijaitsevassa Rambouilletissa 24.3.1994. Tuolloin rauhansopimusehdotus jäi hyväksymättä ja NATO aloitti pommitukset Jugoslavian sotilaskohteisiin. Kysyinkin itseltäni, ottaisinko rauhanneuvottelujen epäonnistumisen riskin, johon kuului mahdollinen väkivallan eskalaatio?

Rauhanneuvottelija joutuu tällaisissa tilanteissa harkitsemaan, onko hän valmis uhrautumaan ja ottamaan vastaan kritiikin, joka epäonnistumisesta seuraa. Omaan persoonaan tulee kohdistumaan erilaisia paineita ja hämäsyriytyksiä sekä perättömiä väitteitä. Tärkeää on silloin, että on selvittänyt itselleen tehtävän moraalisen oikeutuksen.

TURKKI JA KESKUSTELU EU-JÄSENYDESTÄ

Olin mukana perustamassa vuonna 2004 riippumattonta komissiota nimeltä ”Independent Commission on Turkey”, jonka tehtävänä on toimia puolueetto-

mana toimijana Euroopan unionin, sen jäsenvaltojen ja Turkin välillä Turkin EU-jäsenyyssuhteissa. Johtamani komission jäsenet ovat entisiä EU:n komissaareja, ministereitä ja merkittäviä virkamiehiä kotimaissaan. Julkaisimme ensimmäisen raporttimme Turkin EU-suhteista vuonna 2004, jonka jälkeen EU aloitti jäsenyysneuvottelut Turkin kanssa seuraavana vuonna. Turkki oli vuonna 1999 valittu EU:n jäsenvaltiokandidaatiksi. Tämän jälkeen olemme vierailleet säännöllisesti sekä Turkissa että sen jäsenyyden kannalta merkittävässä jäsenmaissa ja pitäneet yllä keskustelua Turkista EU:n instituutioissa. Turkin jäsenyysneuvottelujen saamien ikävien sävyjen vuoksi päätimme tehdä uuden raportin vuonna 2009. Raportti julkaistiin viime syyskuussa, minkä jälkeen olemme kiertäneet 14 Euroopan kaupungissa esittelemässä raporttia laajalle yleisölle ja keskustelemassa Euroopan valtioiden päämiesten kanssa Turkin EU-jäsenyyssuhteiden haasteista ja mahdollisuuksista.

Euroopan unionin monissa jäsenvaltioissa herättää pelkoa ajatus, että Turkin noin 72 miljoonaa muslimia liittyvät EU:n kansalaisiksi, unionin oikeuksien ja velvollisuuksien piiriin. Mielestäni meidän tulisi ehdottomasti päästä yli tästä pelosta, sillä Turkin sulkeminen Euroopan unionin ulkopuolelle ei palvele Turkkiä eikä muuta Eurooppaa. Turkissa EU-jäsenyysneuvottelut ovat merkittävästi uudistaneet yhteiskuntaa ja vahvistaneet maan demokratiakehitystä. EU puolestaan tarvitsee Turkin kaltaista jäsenvaltiota, sen kasvavia markkinoita ja nuorta työvoimaa. Ennen kaikkea Turkin maantieteellinen sijainti ja sen suhteet naapurivaltioihinsa tekevät siitä merkittävän toimijan Lähi-idän rauhanprosesseissa.

Johtamani Turkki-komission tarkoituksena ei ole edistää sellaista ajattelua, että Turkkiä tulisi kohdella muista jäsenvaltioiksi pyrkivistä poikkeavalla tavalla. Merkittävää onkin, että Turkki voi liittyä EU:n jäseneksi vain, jos se täyttää jäsenvaltioille asetetut niin kutsutut Kööpenhaminan kriteerit. Turkin tulee siis käydä läpi sama tie kuin kaikkien muidenkin unionin jäsenvaltioiksi pyrkivien. Tämän päivän Turkki ei ole valmis liittymään Euroopan unioniin, mutta sen jäsenyysneuvottelujen

turha estäminen tai vaikeuttaminen lähettää ikävän viestin maailmalle EU:sta, joka sulkee muslimivaltion pois unionista.

Saadaksemme prosessin jälleen liikkeelle olemme kehottaneet EU:n jäsenmaita sitoutumaan niihin lupauksiin, joita ne ovat antaneet. Ilman tätä ei luottamusta synny. Näin ollen jos Turkki prosessin päätyttyä täyttää jäsenvaltioille asetetut kriteerit, siitä pitäisi tulla EU:n jäsenvaltio. Toivon todella, että näin tapahtuu ja Turkki jatkaa aloittamallaan uudistusten ja kehityksen tiellä.

Kuten jo totesin, Turkin EU-jäsenyysneuvotteluihin liittyy uskonnollinen ulottuvuus. Tämän hälventämiseksi Euroopassa tulee löytää uusia tapoja kulttuurien ja uskontojen rinnakkaiseloon. Luottamuksen synnyn kannalta uskontojen välisellä vuoropuhelulla ja yhteistoiminnalla on tärkeä merkitys. Jos onnistumme hälventämään Euroopan uskonnollisten yhteisöjen pelot islamia kohtaan ja toisaalta luomaan yhteistyötä ja keskinäistä aitoa arvonantoa korostavan ilmapiirin eri osapuolten välille, voimme odottaa myös poliittisella tasolla myönteisiä tuloksia. Meistä riippuu paljolti se, mitä jossakin uskonnossa pidämme sen aitona ytimenä, jonka kanssa olemme vuorovaikutuksessa – vai kiinnitämmekö huomionsa jonkin uskonnon piirissä havaittaviin negatiivisiin ilmiöihin ja annamme niiden muovata kokonaiskäsityksemme.

Turkin pääministerin Recep Tayyip Erdoğanin aktiivinen osallistuminen uskontojen ja kulttuurien yhteistyötä edistävään niin kutsuttuun Sivilisaatioiden allianssiin, viittaa siihen, että Turkissa on halua ja pyrkimystä monikulttuuriseen, uskontodialogia edistävään vuorovaikutukseen. Vastaanottaessaan ”Alliance of Civilization” -projektin raportin Istanbulissa vuonna 2006 tuolloinen YK:n pääsihteeri Kofi Annan lausui: ”Meidän on aloitettava siitä ja tähdennettävä sitä, että ongelmana ei ole Koraani, ei Toora eikä Raamattu. Todellakin, olen useasti sanonut, että ongelma ei ole (uskontojen) uskossa vaan uskovissa ja siinä miten he käyttäytyvät toisaan kohtaan.” Ihmisen omat valinnat ratkaisevat muodostuuko uskonnosta rauhan vai väkivallan väline.

RAUHA ON TAHDON ASIA

Sodan voittaminen ole niin vaikeaa kuin oikeudenmukaisen rauhan rakentaminen. Tähän työhön tarvitaan uudenlaisia viestinnän ja vuorovaikutuksen taitoja, joiden avulla voidaan ottaa huomioon ihmisten uskonnolliset ja kulttuuriset taustat. Tarvitaan kykyä uudenlaiseen dialogiin, joka perustuu vastavuoroiseen antamiseen ja saamiseen. Monikulttuurisessa yhteisössä tarpeellisen uskontodialogin toteuttamisessa kirkoilla ja uskonnollisilla yhteisöillä on suuri vastuu.

Lopuksi haluan palata vielä Oslossa joulukuussa 2008 pitämäni Nobel-puheeseen. Siinä totesin, että uskonnot ja kirkot voivat olla kärjistävässä kriisessä, mutta ne voivat myös luoda sopua ja edistää pysyvää rauhaa, sillä rauha syntyy ihmismielellä. Rauha on tahdon asia ja meidän ei tule hyväksyä mitään uskonnollisia tai kulttuurisia syitä siihen, miksi emme pystyisi ratkaisemaan konflikteja. Toivon että tämä positiivinen ajatus rauhan mahdollisuudesta jää teille kaikille tänään mieliin.

Artikkeli on toimitettu presidentti Ahtisaaren Helsingin yliopistossa 18.2.2010 pitämästä puheesta.